

Марта Зеновійвна **КАЧМАР**

ад'юнкт (аспірант), Львівський державний університет внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3857-208X>

e-mail: martakachmar06@gmail.com

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Статтю присвячено з'ясуванню поняття та ознак правовідносин у сфері надання медичної допомоги. Зазначено, що жодну цивільно-правову проблему, зокрема і питання правовідносин з надання медичної допомоги, не може бути належно досліджено без попереднього аналізу основних понять у відповідній сфері наукового пошуку. Крім того, зазначено, що ознаки особистих немайнових відносин, до яких належать і правовідносини у сфері надання медичної допомоги, є похідними від ознак, якими наділено особисті немайнові права, що базуються на певних немайнових благах.

Ключові слова: цивільно-правові відносини, право на медичну допомогу, нормативна дефініція поняття, сторони цивільного договору

ВСТУП

На сучасному етапі вітчизняна система охорони здоров'я, включаючи і сферу надання медичної допомоги, перебуває у стані трансформації, зважаючи на незавершену медичну реформу. Крім того, нові реалії у цій сфері спричинено російським збройним вторгненням 24 лютого 2022 р. Кожному пацієнту, навіть у теперішніх складних умовах воєнного часу, за будь-якого медичного втручання повинно бути гарантовано право на якісну медичну допомогу, що допомагає врятувати здоров'я і життя.

Тому сьогодні очевидно є необхідність подальших наукових розробок у цій галузі для вироблення практичних пропозицій з удосконалення відповідного нормативного регулювання, яке, зі свого боку, повинно забезпечити можливість надання вчасної та належної медичної допомоги.

Водночас жодну цивільно-правову проблему, зокрема й питання правовідносин з надання медичної допомоги, очевидно не може бути належно досліджено, якщо попередньо не проаналізувати основні поняття у відповідній сфері наукового пошуку. З'ясування змісту термінів, які стосуються сфери реалізації права на медичну допомогу, вбачається особливо актуальним на сучасному етапі.

Стан опрацювання

Дослідженням цивільних правовідносин у сфері охорони здоров'я, зокрема надання медичної допомоги, займалися вітчизняні науковці С.В. Антонов, Н.Б. Болотіна, С.Б. Булеца, Т.В. Водоп'ян, Т.В. Волинець, А.А. Герц, О.В. Григоренко, Т.В. Заварза, О.Ю. Кашинцева, Д.Й. Клапатий, Р.А. Майданик, Г.А. Мирнова, Г.Я. Оверко, З.В. Ромовська, М.М. Самофал, І.Я. Сенюта, Р.О. Стефанчук, Я.М. Шатковський та ін.

МЕТА статті – з'ясування поняття та ознак правовідносин у сфері надання медичної допомоги на основі аналізу змісту терміну “медична допомога”.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формально-юридичний метод наукового пізнання застосовано у процесі аналізу окремих положень законодавчих актів, що регламентують визначення дос-

ліджуваних понять, а також формулювання відповідних висновків. Застосування компаративного методу дало змогу порівняти визначення поняття “медична допомога” у міжнародних актах та в національному законодавстві. Також застосовано методи системного аналізу та синтезу для характеристики основних ознак правовідносин у сфері надання медичної допомоги.

РЕЗУЛЬТАТИ

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) медична допомога – це профілактика, лікування і менеджмент хвороби, а також збереження фізичного і психічного здоров'я людини через надання належних послуг медичними працівниками та іншими фахівцями системи охорони здоров'я [1, с. 259].

Слід також звернути увагу на положення ст. 1 Конвенції Міжнародної організації праці про медичну допомогу та допомогу у випадку хвороби № 130 від 25.06.1969 р., в якій, зокрема, передбачено, що зміст терміну «медична допомога» охоплює і пов'язані з нею послуги. Відповідно ж до ст. 13 цієї Конвенції обсяг медичної допомоги включає: а) загальну лікарську допомогу, зокрема опомогу вдома; б) допомогу, яку надають спеціалісти стаціонарним або амбулаторним хворим, або допомогу фахівців, що може надаватися поза лікарнею; в) видачу необхідних медикаментів за рецептом лікаря або іншого кваліфікованого спеціаліста; г) госпіталізацію у разі необхідності; д) стоматологічну допомогу, в порядку, встановленому національним законодавством; е) медичну реабілітацію, серед іншого надання, ремонт і заміну протезів або ортопедичних пристроїв, у порядку, встановленому національним законодавством [2].

Стосовно права особи на медичну допомогу, то варто зазначити, що у національному законодавстві цього поняття не закріплено. Проте у спеціальній юридичній літературі можна відшукати визначення цього поняття. Зокрема, Т. Блашук вважає, що “право на медичну допомогу – це можливість кожної людини вимагати від суб'єктів, що здійснюють медичне обслуговування населення, вжиття комплексу заходів, спрямованих на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію фізичного та психічного стану її здо-

ров'я" [3, с. 7].

У ст. 284 Цивільного кодексу України закріплено право фізичної особи на надання їй медичної допомоги незалежно від будь-яких обставин. Так, фізична особа, яка досягла 14 років і звернулася за наданням їй медичної допомоги, має право на вибір лікаря та його заміну, на вибір методів лікування згідно з його рекомендаціями, а також право на відмову від лікування [4].

У контексті дослідження суті правовідносин у сфері надання медичної допомоги, насамперед варто зазначити, що як у теорії права, так і у цивілістичній доктрині є багато різних підходів до характеристики загального поняття «правовідносини». Зокрема, П.М. Рабінович під юридичними відносинами розуміє передбачені нормами права або зумовлені конкретно-історичними загальними принципами об'єктивного юридичного права суспільні відносини, які виражаються у взаємних юридичних правах і обов'язках суб'єктів права [5, с. 156].

Зі свого боку, цивільним правовідношенням, на думку С.Б. Булеца, є такий правовий зв'язок, що ґрунтується на нормах цивільного права (законодавства) й існує між юридично рівними суб'єктами, які є носіями цивільних прав і обов'язків. Авторка зазначає, що правове відношення є особливим видом суспільного відношення та виникає згідно з вимогами правових норм, а його учасники володіють певними правами та обов'язками, реалізація яких гарантується можливістю державного примусу [6, с. 26].

Стосовно поняття особистих немайнових відносин, до яких належать і правовідносини у сфері надання медичної допомоги, вважаємо, що ознаки цих відносин є похідними від ознак, якими наділено особисті немайнові права, що базуються на певних немайнових благах. Відтак, здійснюючи дослідження правовідносин у сфері надання медичної допомоги, на нашу думку, слід визначити коло загальних і спеціальних ознак цих правовідносин. Загальні ознаки властиві усім особистим немайновим відносинам, які складають предмет цивільного права, спеціальні ж ознаки є характерними лише для досліджуваних правовідносин у сфері надання медичної допомоги.

Отже, вважаємо, що до загальних ознак правовідносин у сфері надання медичної допомоги, що властиві усім особистим немайновим відносинам, можна віднести такі:

по-перше, їхній особистий характер, оскільки вони виникають у зв'язку з реалізацією фізичною особою свого особистого немайнового права на медичну допомогу;

по-друге, немайновий характер цих правовідносин, оскільки в основі їх виникнення й наявності лежать немайнові блага, серед яких: життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека, свобода, приватність, інформація тощо;

по-третє, юридична рівність учасників досліджуваних правовідносин, оскільки вони виникають та наявні між учасниками, які самостійно реалізують свої суб'єктивні права та виконують обов'язки. Між учасниками правовідносин у сфері надання медичної допомоги відсутні відносини влади і підпорядкування. У цьому контексті Р.А. Майданик слушно зазначає, що в якості

підстави для виникнення, зміни чи припинення відносин з надання медичної допомоги виступає воля пацієнта, його усвідомлена згода, чим підтверджується цивільно-правовий характер цих відносин [7]. Проте вважаємо, що ці правовідносини можуть виникати, змінюватися та припинятися не лише з волі пацієнта, а й з волі інших суб'єктів цих правовідносин, зокрема, законних представників пацієнта, членів його сім'ї, медичних працівників;

по-четверте, ознакою правовідносин у сфері надання медичної допомоги можна вважати автономність волі пацієнта, оскільки останній має право на вільний вибір закладу охорони здоров'я, лікаря, методів лікування тощо. Інший учасник таких правовідносин – лікар зі свого боку наділений правом на відмову від подальшого ведення (лікування) пацієнта у передбачених випадках. Проте, якщо заклад охорони здоров'я має можливість забезпечити відповідне лікування, він зобов'язаний надавати медичну допомогу.

Крім того, важливо проаналізувати спеціальні ознаки правовідносин у сфері надання медичної допомоги.

Так, Г.А. Миронова, досліджуючи зазначені правовідносини, вказує на такі їх ознаки:

1) вони виникають на основі закріплення, застосування, охорони та захисту особистих немайнових благ: життя, здоров'я, гідності, цілісності, недоторканності, приватності тощо;

2) ці правовідносини спрямовано на забезпечення приватного немайнового інтересу: збереження, підтримання, відновлення вищевказаних немайнових благ;

3) вони ґрунтуються на засадах юридичної рівності, автономії волі та волевиявлення учасників – лікарів і пацієнтів;

4) ці відносини мають абсолютний характер, зокрема, належать усім учасникам відповідних правовідносин і мають визначене у Конституції України коло підстав для обмеження;

5) їх позбавлено економічного (майнового або грошового) змісту [8, с. 68].

На основі аналізу правової природи медичних правовідносин С.Б. Булеца визначила такі їхні ознаки:

1) метою надання медичної допомоги є покращення здоров'я пацієнта і його видужування, що залежить від знань і досвіду лікаря;

2) неможливість повного гарантування позитивного результату лікування з боку лікаря або лікувального закладу, а залежність його від індивідуальних особливостей організму пацієнта;

3) відсутність речового і майнового результату у наданні медичної допомоги;

4) участь держави та її втручання у правовідносини між лікарем і пацієнтом через запровадження державних стандартів у формі клінічних протоколів;

5) відсутність відповідальності лікаря за результати своєї діяльності в окремих випадках;

6) базування правовідносин між пацієнтом і лікарем на довірі;

7) свобода вибору лікарем методу лікування хворого [6, с. 36].

Вважаємо, що у з'ясуванні сутнісних ознак правовідносин у сфері надання медичної допомоги варто виходити з нормативної дефініції поняття «медична допомога». Нагадаємо, що відповідно до положень

ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я під «медичною допомогою» розуміється діяльність професійно підготовлених медичних працівників, що спрямовано на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами [9].

Науковий аналіз цього законодавчого визначення дає змогу виокремити такі ознаки досліджуваних правовідносин.

По-перше, особливий суб'єктний склад правовідносин у сфері надання медичної допомоги. Суб'єктами цих правовідносин є пацієнт, законний представник, член сім'ї, з однієї сторони, і заклад охорони здоров'я, фізична особа-підприємець, яка провадить господарську діяльність з медичної практики, а також медичний працівник – з іншої. Водночас ключовими суб'єктами правовідносин є пацієнт – отримувач медичної допомоги та медичний працівник – надавач медичної допомоги.

По-друге, ініціативність носія права на медичну допомогу. За загальним правилом ініціатива виникнення правовідносин у сфері надання медичної допомоги походить від фізичної особи, яка наділена правом на медичну допомогу. Водночас заклад охорони здоров'я чи фізична особа-підприємець, яка займається господарською діяльністю з медичної практики, повинні бути готовими до вступу у зазначені правовідносини і до надання, за наявності, можливостей, усього спектру необхідної медичної допомоги.

По-третє, передумови виникнення досліджуваних правовідносин. З базового визначення поняття медичної допомоги, а також з положень ч. 1 ст. 33 Основ законодавства України про охорону здоров'я (медична допомога надається відповідно до медичних показань) слідує, що медична допомога надається за наявності в особи захворювання, травми, отруєння, патологічного стану, а також у випадку вагітності та пологів. Крім того, медична допомога може надаватись і з превентивною метою, зокрема, консультації зі здорового способу життя, скринінг на найбільш поширені захворювання і стани тощо.

По-четверте, підстави виникнення правовідносин у сфері надання медичної допомоги. Зазначені правовідносини виникають переважно на підставі договорів (договору про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій, договору про надання медичних послуг).

По-п'яте, мета існування правовідносин. Правовідносини у сфері охорони здоров'я виникають й існують з метою збереження життя і здоров'я пацієнта, зміцнення і відновлення здоров'я пацієнта, або встановлення відсутності у нього захворювань, якщо така допомога надається з превентивною метою.

По-шосте, наявність законодавчих обмежень щодо вільного волевиявлення. У визначених законодавством випадках правовідносини у сфері надання медичної

допомоги виникають не на підставі вільного волевиявлення пацієнта, який є володільцем права на медичну допомогу, а в силу прямої вказівки на це закону, тобто у невідкладних випадках, за наявності реальної загрози життю пацієнта (ч. 2 ст. 43 Основ) [9].

По-сьоме, довірчий характер правовідносин у сфері надання медичної допомоги, заснований на професійній компетентності. З огляду на важливість немайнових благ, покладених в основу даних правовідносин, важливу роль відіграє довіра між пацієнтом і медичним працівником. Як правило, така довіра має компетентнісне забарвлення, оскільки пацієнт звертається за медичною допомогою до медичного працівника, який володіє належним рівнем професійної кваліфікації та має відповідний досвід. Водночас нагадаємо, що право на кваліфіковану допомогу гарантовано пацієнтові в п. «д» ч. 1 ст. 6 Основ [9].

Враховуючи вищезазначені ознаки правовідносин у сфері надання медичної допомоги, можемо запропонувати таке визначення цього поняття: цивільні правовідносини у сфері надання медичної допомоги – це особисті немайнові відносини, врегульовані нормами цивільного права, які виникають між пацієнтом, з одного боку, і медичним працівником, закладом охорони здоров'я, фізичною особою-підприємцем, яка провадить господарську діяльність з медичної практики, а з іншого – з приводу профілактики, діагностики, лікування та реабілітації у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю і пологами та іншими фізіологічними станами з метою збереження або відновлення здоров'я пацієнта та (або) збереження його життя.

ВИСНОВКИ

Правовідносини у сфері надання медичної допомоги належать до предмета цивільно-правового регулювання, оскільки учасниками цих відносин є пацієнт і медичний заклад як самостійні та рівні суб'єкти. Водночас держава, яка наділена силою примусової влади, у досліджуваних правовідносинах участі не бере. Для кваліфікації зазначених відносин як цивільно-правових також не має значення, чи послуги надаються за рахунок коштів пацієнта, чи лікувального закладу, страхової організації чи бюджету. Правовідносини у сфері надання медичної допомоги, на нашу думку, можна поділити на три групи:

- 1) правовідносини з надання медичної допомоги;
- 2) правовідносини з організації надання медичної допомоги;
- 3) інформаційні правовідносини, пов'язані з наданням медичної допомоги. Також, правовідносини з надання медичної допомоги не слід ототожнювати з поняттям «відносини у сфері охорони здоров'я», які повинні співвідноситись як частина і ціле. Правовідносини з надання медичної допомоги є одним із різновидів правовідносин у сфері охорони здоров'я.

Список використаних джерел

1. Медико-правовий тлумачний словник / за ред. І. Я. Сенюти. Львів, 2010. 540 с.
2. Про медичну допомогу та допомоги у випадку хвороби: Конвенція Міжнародної організації праці № 130 від 25.06.1969 р. № 130. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_184

3. Блащук Т. Право на медичну допомогу та його реалізація в умовах пандемії COVID-19. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №11. С. 5-12. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/11/2.pdf>
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Законодавство України : база даних / Верховна Рада України. Дата оновлення: 10.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
5. Рабинович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Львів, 2008. 224 с.
6. Булеца С.Б. Цивільні правовідносини, що виникають у сфері здійснення медичної діяльності: теоретичні та практичні проблеми: дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2016. 437 с.
7. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / ред. О.В. Дзера, та ін. Київ, 2005. Т. 1. С. 471–472.
8. Миронова Г. А. Право на медичну допомогу: цивільно-правова характеристика // *Приватне право і підприємництво*. 2014. Вип. 13. С. 67-71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppip_2014_13_21
9. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801–XII. Законодавство України : база даних. Верховна Рада України. Дата оновлення: 28.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

References

1. Medico-legal explanatory dictionary / ed. I.I. Seniuta. Lviv, 2010. 540 p. (in Ukrainian).
2. On medical care and assistance in case of illness: Convention of the International Labor Organization No. 130 of 25.06.1969 № 130. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_184 (in Ukrainian).
3. Blaschuk T. The right to medical care and its implementation in the context of the COVID-19 pandemic. *Entrepreneurship, economy and law*. 2020. №11. pp. 5-12. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/11/2.pdf> (in Ukrainian).
4. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of 16.01.2003 № 435-IV. Legislation of Ukraine: database/Verkhovna Rada of Ukraine. Date of update: 10.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (in Ukrainian).
5. Rabinovych P.M. Fundamentals of the general theory of law and the state. Lviv, 2008. 224 p. (in Ukrainian).
6. Buletsa S.B. Civil relations arising in the field of medical activities: theoretical and practical problems: dis.... Doctor of legal sciences. Odessa, 2016. 437 p. (in Ukrainian)
7. Scientific and practical commentary of the Civil Code of Ukraine: in 2 vols. / ed. O.V. Dzera et al. Kyiv, 2005. Vol. 1. pp. 471-472. (in Ukrainian).
8. Myronova H.A. The right to medical care: civil legal characteristics. *Private law and entrepreneurship*. 2014. Vol. 13. pp. 67-71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppip_2014_13_21 (in Ukrainian).
9. Fundamentals of Ukrainian legislation on health care: Law of Ukraine of 19.11.1992 No. 2801-XII. Legislation of Ukraine: database. Verkhovna Rada of Ukraine. Update date: 28.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (in Ukrainian).

Marta KACHMAR

postgraduate student, Lviv State University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3857-208X>

e-mail: martakachmar06@gmail.com

CONCEPT AND SIGNS OF LEGAL RELATIONS IN THE FIELD OF MEDICAL CARE

The paper is dedicated to clarifying the concept and characteristics of legal relations in the field of medical care. It is noted that no civil-legal problem, including the issue of legal relations in the provision of medical care, can be properly studied without prior analysis of the basic concepts in the relevant field of scientific research.

It is pointed out that the study of the content of terms related to the implementation of the right to medical care is especially relevant at the current stage, when the domestic health care system, including the provision of medical assistance, is in a state of transformation, taking into account the unfinished medical reform and ongoing war. Today, it is obvious that further scientific developments in this direction are necessary to produce practical proposals for improving the relevant regulatory regulation, which, in turn, should provide the possibility of timely and proper medical care to those who need it to restore health, and often to save life.

In addition, it is noted that the signs of personal non-property relationships, to which legal relations in the field of medical care belong, are derivative of the signs of personal non-property rights based on certain non-property benefits.

Based on the characteristics of general and special legal relations in the field of medical care, the author proposes its own definition of the concept of these legal relations and concludes that they are of a civil-legal nature, since the participants are independent and equal subjects, and these legal relations arise mainly on the basis of civil contracts.

Keywords: *civil-legal relations, right to medical assistance, normative definition of the concept, parties to the civil contract*